

RAUF HƏSƏNOV
BDU-nun dosenti

MÜSTƏQİLLİYİMİZİN RƏMZİ OLAN YENİ NEFT STRATEGİYASI

XX yüzilliyin sonuncu onilliyində müstəqil Azərbaycanımızın həyatında xalqımızın ümummilli lideri, cismən aramızdan getməsinə baxmayaraq, əbədiyaşar ulu öndər Heydər Əliyevin başçılığı və uzaqgörənliyi nəticəsində öz miqyasına və əhəmiyyətinə görə analoqu olmayan tarixi bir hadisə baş verdi.

Belə ki, 2008-ci ilin sentyabrın 20-də 14 illiyini qeyd etdiyimiz «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması ilə Müstəqil Azərbaycanımızın yeni neft strategiyasının əsası qoyuldu.

Daha doğrusu 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakının «Gülüstan» sarayında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (ADNŞ) ilə Amerikanın «AMOKO», «Yunokal», «Pennzoil», «Makdermot», Böyük Britaniyanın «Britiş Petroleum» və «Remko», norveçin «Statoyl», Rusiyanın «LUKOyl», Türkiyənin «Türk petrolları», Səudiyyə Ərəbistanının «Delta» şirkətlərinin yaratdığı konsorsium arasında Azərbaycanın Xəzər dənizi bölgəsində yerləşən «Azəri», «Çıraq» və «Günəşli» yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi, istismarı və pay bölgüsü haqqında «1+10» və sonralar isə tarixə «Əsrin müqaviləsi» adı ilə daxil olmuş neftmüqaviləsi imzalandı.

Sonradan bu müqavilə Yaponiyanın «İtoçu» və Amerikanın «Eksson» və «Amerada Hess» şirkətləri də qoşuldu. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edim ki, 2007-ci ilin avqustunda Cənubi Koreyanın neft şirkəti də bu müqavilədə iştirak etməyə başlamışdır.

«Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması mərasimində çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev təbrik nitqində vurğulamışdır: «Biz ötən dövrlərdə nə qədər neft çıxarsaq da, nə qədər böyük nailiyyətlər əldə etsək də, bir həqiqəti nəzərə çatdırmalıyıq ki, son vaxtlaradək, yəni Azərbaycanın müstəqilliyi əldə olunan dövrlərdə xalqımız heç bir vaxt öz təbii sərvətinin sahibi olmamışdır. İndi isə biz yeni bir mərhələdə yaşayırıq. Azərbaycan xalqı öz təbii sərvətlərinin sahibidir. Bu sərvətlərdən necə istifadə edilməsini xalqımızın özü sərbəst surətdə müəyyənləşdirir.»(1,145) Yəni Azərbaycan respublikası hər bir ölkə ilə, o cümlədən neft şirkətlərinin mənsub olduqları ölkələrlə müstəqil surətdə danışıqlar aparır və Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatı üçün açıq ölkə olduğunu nümayiş etdirir.

Bu müqavilə Azərbaycanın öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onun müstəqil və sərbəst daxili və xarici siyasət yeritməsinin bariz nümunəsi olan və 30 illik müddətə bağladığı ilk beynəlxalq müqavilə idi.

Müqavilənin imzalanmasından iki gün sonra, yəni 1994-cü il sentyabrın 22-də Azərbaycan televiziyası və radiosu ilə çıxış edərək bu müqavilənin böyük tarixi əhəmiyyətə malik olduğundan bəhs edərək Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, «O, ötən 150 ildə Azərbaycan neft sənayesinin tarixində ilk belə böyük müqavilədir. Xarici neft şirkətləri rəhbərlərinin fikrinə, ümumiyyətlə öz xüsusiyyətlərinə görə bu, nadir bir müqavilədir, dünyada oxşarı olmayan bir müqavilədir. Bu da ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti dünyanın yeddi böyük neft şirkətlərinin daxil olduğu konsorsium ilə müqavilə bağlayıb. Həmin şirkətlər ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Norveç və Türkiyəyə mənsubdur, sonradan Səudiyyə Ərəbistanının «Delta» neft şirkəti də onlara qoşulub. Yeddi neft şirkəti bir konsorsiuma daxil olub. Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə 30 il müddətinə müqavilə imzalayıb.

Tarix və onun problemləri, №3 2009

Demək bu konsorsium həm yeddi neft şirkəti, həm də Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Böyük Britaniya, Türkiyə, Norveç və Səudiyyə Ərəbistanı kimi ölkələri təmsil edir. Biz həm neft şirkətləri ilə müqavilə bağlamışıq, həm də bu şirkətlər bizim dövlətlərlə iqtisadi və digər əlaqələrimizin gələcək inkişafı üçün əsas yaratmışlar» (6.1994.IX.23).

«Əsrin müqaviləsinin»nin imzalanması münasibətilə ABŞ prezidenti B.Klinton 1994-cü il sentyabrın 20-də Vaşinqtondan-Ağ Evdən göndərdiyi teleqramda yazırdı: «Birləşmiş Ştatlar tarixdə bu növ sazişlər arasında ən böyüyü olan bu müqaviləni alqışlayır. O bütün tərəflər üçün mənfəətli olacaq və ölkələrimiz arasında artmaqda olan iqtisadi-ticarət əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir. Azərbaycan neftinin işlənməsi Dağlıq qarabağ regionu daxilində və onun ətrafında uzun müddət sürən münaqişənin həll olunması ilə yanaşı, Azərbaycan xalqı üçün sabitlik, iqtisadi inkişaf və firavanlıq gətirilməsində mühüm rol oynaya bilər. Biz çox şadiq ki, siz qüdrətli iqtisadi gələcəyə doğru bu həlledici addımı atdınız.» (3,85-86)

Müqavilənin imzalanmasından sonra Türkiyənin dövlət naziri Nəcməddin Cövdət prezident Heydər Əliyev tərəfindən qəbul olunarkən o, böyük bir tarixi hadisənin şahidi olduğunu qeyd etmiş, heyrətamiz bir ifadə ilə öz fikrini açıqlayaraq demişdi: «Əgər istiqlaliliyyətiniz əlinizdə olmasaydı, bu imza bu gün Bakıda atılmazdı... Neft müqaviləsinə atdığımız bu günkü imza əslində üçrəngli bayrağınızın təsdiqinə atılmış imzadır.» (4.1994.IX.21)

Azərbaycan bu müqaviləni imzalamaqla Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının bərqərar olduğunu, Azərbaycanın tam müstəqil dövlət olduğunu dünyaya bir daha nümayiş etdirdi. Bu müqavilənin imzalanması ilə Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına, azad bazar iqtisadiyyatına qoşulması üçün əsas yaranırdı.

Müqavilənin imzalanması xarici ölkələrin Azərbaycana investisiya qoyması üçün böyük yol açdı. Belə ki, bundan sonra Azərbaycan neft sənayesinə xarici kapitalın axını başlandı. İlk vaxtlarda Azərbaycanda neft sənayesini inkişaf etdirmək üçün pul vəsaitinin çatışmadığı şəraitdə belə əlverişli şərtlərlə müqavilənin imzalanması Azərbaycan tərəfinin qələbəsi kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan neft sənayesinə böyük bir həcmdə kapitalın qoyulması ümumən ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təsir göstərən amil olacaqdır.

Onu da qeyd etməliyik ki, müqavilənin ilk variantının hazırlanması müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan hakimiyyətində olan və dövlət idarəçiliyində, eləcə də siyasətdə peşəkarlığı olmayan səriştəsizlərin dövründə olduğu üçün o, xalqın ümumi mənafeyinə cavab verməmiş və əsas etibarı ilə xarici şirkətlərin, eləcə də ayrı-ayrı şəxslərin marağına uyğun hazırlanmışdı.

Müqavilənin beş illiyi münasibətilə İlham Əliyevin «Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni neft strategiyası həyata keçirilir» məruzəsində qeyd olunduğu kimi, «1993-cü ilin yazında Azərbaycan əvvəlki rəhbərliyi tərəfindən elə bir müqavilə variantı hazırlanmışdı ki, əgər o imzalansaydı, ölkə iqtisadiyyatına böyük zərər gətirmiş olardı.» (5.1999.IX.21)

Yalnız 1993-cü ilin yarısında xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin ikinci dəfə Azərbaycanın siyasi hakimiyyətinə qayıdırdı. Sonra müqavilənin ilk variantının 1993-cü il iyunun 21-nə təyin olunmuş imzalanmasından imtina edilmiş və onun Azərbaycanın milli mənafeyinə uyğun olaraq yenidən işlənib hazırlanmasına sərəncam verilmişdir.

Odur ki, müqavilənin yeni variantı Heydər Əliyevin iştirakı və rəhbərliyi ilə hazırlanmış, müqavilədə iştirak edəcək şirkət rəhbərləri ilə müzakirələr zamanı qarşıya çıxan çətinliklər aradan qaldırılıq, nəhayət imzalanmağa təqdim olunmuşdur.

«Əsrin müqaviləsi»nin əhatə etdiyi «Azəri», «Çıraq» və «Günəşli» yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsi sahəsində ilkin neft ehtiyatları 511 milyon ton səviyyəsində qiymətləndirilmişdi. Lakin sonradan aparılan qazma işləri nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, neft ehtiyatları 640 milyon ton, səmt qazı ehtiyatları 100 milyard kubmetr, sərbəst təbii qaz ehtiyatları isə 100-150 milyard kubmetrdir.

Bütün bunları üzə çıxarmaq və istifadə həddinə çatdırmaq üçün layihənin ilk illərində 7,5 milyard dollaradək kapital qoyuluşu və 30 il ərzində təxminən 14 milyard dollar istismar xərcləri nəzərdə tutulmuşdur. (7.1994.X.22)

Müqavilənin şərtlərinə görə Azərbaycan kapital qoyuluşunda 20 faiz pay qoymaqla çıxarılan neftdən gələn gəlirin 80 faizini (253 milyon ton neft), xarici şirkətlər isə bütün investisiyanın 80 faizini qoymaqla neftdən gələn gəlirin 20 faizini, başqa sözlə, təxminən 65 milyon ton neftin sahibi olacaqlar. Qalan neft kapital xərclərinin, neftin dünya bazarlarına çıxarılması üçün maliyyə və nəqliyyat xərclərinin ödənilməsinə sərf olunacaqdır.

Deyilən faizləri neftin satış qiymətinə çevirdikdə təxmini belə mənzərə alınır. Belə ki, hesablamalara görə neftdən ümumi gəlir bu gün üçün (yəni 30 il ərzində inflyasiya prosesi nəzərə alınmaqla) təqribən 157,6 milyard dollar olmalıdır ki, bunun 81,7 milyard dolları Azərbaycanın payına, 19,5 milyard dolları xarici şirkətlərin payına, qalanları isə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kapital, istismar, maliyyə və nəqliyyat xərclərinin ödənilməsinə sərf ediləcəkdir. Əslində Azərbaycanın qazancı daha çox olacaq, çünki burada Azərbaycanın 55 milyard kubmetr neftli qazdan – səmt qazından əldə edəcəyi gəlir (bu isə ekvivalentdə əlavə olaraq azı 50 mln. ton neftə bərabərdir), eləcə də 90 milyard kubmetr ehtiyatı olan sərbəst qaz ehtiyatları istismar ediləcəyi halda qazanacağı gəlir nəzərə alınmır. Bu qazdan yalnız Respublika təbii qaza öz ehtiyaclarını ödəmək üçün istehsal barədə qərar qəbul etdikdən sonra istifadə olunacaqdır.

Bütün bunlardan savayı layihəyə görə respublikamıza 300 milyon dollar bonus* veriləcəyi nəzərdə tutulmuşdur.

Müqavilənin layihəsinə görə kapital qoyuluşunun dinamikasına müvafiq olaraq bütövlükdə neft hasilatı planı da tərtib olunmuşdur. 2000-ci ildə kontrakt sahəsindən 10 milyard ton neftin istehsalı, sonrakı illərdə isə bunun hər il 3-5 milyon ton artırılması nəzərdə tutulmuşdur. Layihəyə görə neft hasilatı 2003-2014-cü illərdə özünün zirvəsinə çatcaq, maksimum hasilat 2006-2010-cu illərdə hər il 34-35 milyon ton səviyyəsində planlaşdırılır. Bütövlükdə, əgər kontrakt sahəsində məhsuldar qatın altındakı laylarda yeni kəşflər edilməsə, çıxarılması proqnozlaşdırılan ehtiyatların tam istismarı 2025-ci ildə başa çatacaq. (7.1994.X.22)

Müqavilə 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalandıqdan və respublika parlamenti tərəfindən 1994-cü il noyabrın 15-də ratifikasiya olunub və ratifikasiya sənədi Azərbaycan dövlətinin qanunu kimi 1994-cü il dekabrın 12-də Azərbaycan Prezidenti tərəfindən imzalandıqdan sonra qüvvəyə minmiş və işə başlanılmışdır.

1995-ci ilin yanvarın 24-də rəhbər komitənin ilk iclası keçirilmiş, orada illik iş proqramı və 1995-ci il üçün 105 milyon dollar məbləğində büdcə təsdiq olunaraq, eyni zamanda nəzərdə tutulan işlərin həyata keçirilməsi üçün tərkibi tərəfdaş xarici neft şirkətlərinin nümayəndələrindən və həm də Azərbaycan mütəxəssislərindən ibarət olan Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) yaradılmışdır. (9.1996.X.12)

* Bonus termini altında yataqların istismarı üçün kontrakt üzrə qazanılmış hüquqların təsdiqinə görə əcnəbi şirkətlər konsorsiumunun ödədiyi müəyyən məbləğ və ya mükafat başa düşülür və neft-qaz yataqlarının axtarışı zamanı kontrakt sahəsində ARDNŞ-nin çəkdiyi xərclərin əvəzi kimi qiymətləndirilir. Onun necə və hara sərf ediləcəyi isə respublika rəhbərliyindən asılıdır.

Tarix və onun problemləri, №3 2009

Proqrama uyğun olaraq ABƏŞ 1995-ci ilin əvvəlindən mühəndis geologiya, geofiziki tədqiqatlar sahəsində işə başlamışdır.

Məcburi işlərin minimum proqramının tərkib hissələrindən biri müqavilənin əhatə etdiyi sahədə kəşfiyyat quyularının qazılması idi. Müqaviləyə uyğun olaraq «Xəzərdənizneft» (indiki «Dədə Qorqud») yarımada qazma qurğusunun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və lazımı qaydada yenidən qurulması məqsədi ilə ARDNŞ və ABƏŞ arasında müqavilə imzalanmışdır. ABŞ-ın «Santa-Fe» şirkəti qurğunu işlək vəziyyətə gətirmək, dənizin dərinliyi 475 metrə çatan yerlərdə dərinliyi 7500 metr olan quyular qazmaq üçün onun qərb standartlarına uyğun şəkildə modernləşdirilməsinə və təmirinə başlamış və bu işi 1996-cı il avqustun 24-də başa çatdırmışdır.

Onu da qeyd etməliyik ki, təmir və modernləşdirmə işlərində iştirak edən 356 nəfər adamın yalnız 50 nəfəri əcnəbi, qalanları isə Azərbaycan mütəxəssisləri olmuşdur. Eyni zamanda bizim mütəxəssislərin yeni texnologiyaları öyrənmələri üçün təlim prosesi təşkil olunmuş, bir çoxları «Santa-Fe» şirkətinin Şimal dənizində, ABŞ-da, Küveytdə və dünyanın digər ölkələrində yerləşən eyni tipli qazma qurğularında təcrübə keçmişlər.

1996-cı il sentyabrın 11-də qurğu «Selflayihətikinti»ni tərk etmiş və sentyabrın 17-dən quyunun qazılmasına başlanmışdır. (10.1996.X.15)

Məcburi işlərin minimum proqramında ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bunun üçün ətraf mühitin qorunması üzrə yardımçı komitə və onun nəzdində monitorinq və elmi tədqiqat işləri üzrə iki işçi qrupu yaradılmışdır. ABƏŞ-in şifarişi ilə Azərbaycan EA-nın coğrafiya, geologiya, biologiya, zoologiya institutları, radioaktiv tədqiqatlar bölməsi və seysmologiya mərkəzi, ekologiya və hidrometeorologiya komitələri, digər idarə və təşkilatlar tərəfindən müqavilə əsasında sahənin ilkin ekoloji vəziyyətinə dair mövcud elmi-texniki məlumatların xüsusilə, həmçinin ABƏŞ-in tapşırığı ilə Amerikanın «Vidvord Klayd» şirkəti respublikanın alim və mütəxəssislərinin iştirakı ilə geniş elmi-tədqiqat proqramı hazırlanmışdır.

Ekoloji sistemdə fasilələrlə əlaqədar dəyişikliklərin baş verməsini nəzərə alaraq 1995-ci il sentyabr və dekabr aylarında iki ekspedisiya təşkil olunmuş və müqavilənin əhatə etdiyi sahədən külli miqdarda su, hava və süxur nümunələri götürülmüşdür.

Müqavilənin əhatə etdiyi sahənin neft-qaz ehtiyatlarının işlənməsi prosesində baş verəcək qəzaların vaxtında ləğv olunması, yəni neft tullantılarının lokalizə edilib suyun səthindən yığılması məqsədi ilə xüsusi texniki avadanlığa malik xidmət sahəsi yaradılması işi Şotlandiyanın «Briç Marni» şirkətinə həvalə olunmuşdur.

Göstərilənlərlə yanaşı, 1995-ci ildə əsas vəzifələrdən biri ilkin neft hasilatı layihəsini gerçəkləşdirməyin mümkünlüyünü öyrənmək olmuşdur. Bu məqsədlə 1995-ci ilin birinci yarısında ABƏŞ-in və ARDNŞ-nin mütəxəssisləri «Braun ənd rut» şirkətindən olan mühəndislərlə birlikdə «Çıraq-1» platformasının və dayaq blokunun hərtərəfli yoxlanması, texniki və kompüter modernləşdirilməsi üçün tədqiqat işləri aparmışlar. Nəticədə «Çıraq-1» dayaq blokunun təkmilləşdirilməsi platformanın üst modullarının təmiri və təchizi işlərinin planı hazırlanmışdır.

Ancaq ilkin neftin hasilatı layihəsini həyata keçirmək üçün xam neftin ixracı sahəsində 1995-ci ildə görülməli işlərin mərkəzində «Çıraq-1» platformasından çıxarılaçaq neftin ixracı üçün alternativ variantları müəyyənləşdirmək kimi məsələlər dururdu.

İlkin neftin ixrac marşrutlarına dair ortalığa çıxan variantlardan ikisi haqqında 1995-ci ilin sentyabrınadək aparılan danışıqlar müvəffəqiyyətlə nəticələnmiş və oktyabr ayında rəhbər komitə ilkin neftin ixrac marşrutları kimi Şimal və qərb variantlarından istifadə etmək haqqında qərar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ilkin neftin ixracı üçün Rusiya ərazisindən keçən Şimal Marşrutunun

Tarix və onun problemləri, №3 2009

seçildiyini təsdiqləyən məktubu Rusiyanın baş naziri Viktor Çernomırdinə çatdırılmış və nəhayət, Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası müqavilə 1996-cı il yanvarın 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyev və Rusiyanın baş naziri V.Çernomırdin tərəfindən imzalanmışdır. (8.1996.X.11)

1996-cı il fevralın 18-də «Transneft» ARDNŞ və ABƏŞ arasında nəqliyyat sazişi və nəqliyyat haqqında himayədarlıq sazişi də imzalanmışdır. Eyni qayda üzrə 1996-cı ilin martında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevnadze ilkin neft ixracının Gürcüstan ərazisindən keçən Qərb marşrutu haqqında Azərbaycan və Gürcüstan arasında dövlətlərarası müqavilə imzaladılar. (9.1996.X.12)

Göründüyü kimi, neftin ixrac sisteminin iki boru kəməridən – Şimal və Qərb kəmərlərindən ibarət olması qərara alındı.

Şimal sistemi sənqəçal terminalından Novorossiyskə qədər, Rusiya Federasiyasının boru kəmərləri sistemi daxil olmaqla 1411 kilometr məsafədən ibarətdir. Rusiya-Azərbaycan sərhəddində olan 224 km-lik məsafənin 198 kilometrlik hissəsinin mövcud boru kəməridən istifadə olunması, 26 km məsafə üzrə isə yeni boru kəmərinin çəkilməsi qərara alınmışdır. Boru kəməri gündə 105 min barrel (ildə 5 milyon ton) neftin nəqli üçün nəzərdə tutulmuş, neftin həcmi ölçən, uçotunu aparan nəzarət stansiyaları, Mərkəzi Dispetçer İdarəsi bütün xətt boyu sızmaların aşkar olunması üçün monitoring sistemi və kompüter rabitəsi ilə təchiz edilmişdir.

Marşrutun Qərb sisteminin də buraxılış gücü gündə 105 min barreldir. Sənqəçal-dan Qara dənizədək (Supra limanına qədər) boru kəmərinin uzunluğu 926 kilometrdir. Layihəyə görə 788 kilometrlik boru hissəsinin mövcud kəmərdən istifadə edilməsi, ümumi uzunluğu 138 km olan yeni neft kəmərinin çəkilməsi qərara alındı. Bundan əlavə boru kəməri xəttində 6 nasos stansiyasının və təhvil verilən neftin uçota alınması sisteminin qurulması, Supsa limanında yeni neft terminalının tikilməsi, bütün sistemdə mərkəşləşdirilmiş idarəetmə və rabitə sisteminin yaradılması nəzərə alınmışdır.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizlə yanaşı sonradan görülməli işlərin nəticəsində «Əsrin müqaviləsi» artıq reallaşmağa başlamışdır. Belə ki, 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakının Gülüstən sarayında imzalanmış və dünyada «Əsrin müqaviləsi» kimi tanınmış müqaviləyə əsasən «Çıraq-1» yatağında ilkin quyudan 1997-ci il noyabrın 7-də neft fontan vurmuş və noyabrın 12-də ilkin neftin hasilatına başlanmışdır. Bu, müstəqil respublikamızın həyatında baş verən çox mühüm bir tarixi hadisədir.

Bu tarixi hadisə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev başda olmaqla Azərbaycanın uzaqgörən dövlət siyasətinin, Xəzərin neft sənayesi tarixində ilk beynəlxalq konsorsiumda öz səylərini birləşdirmiş bir çox ölkələrin neft şirkətləri ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının birgə fəaliyyətinin əməli nəticəsidir.

Diqqətəlayiq haldır ki, bu tarixi hadisə Azərbaycan xalqının Azərbaycan Konstitusiyası gününü bayram etdiyi bir gündə baş vermişdi. İki bayramın bir günə təsadüf etməsi bu hadisələrin bir-biri ilə üzüv surətdə bağlı olmasından xəbər verir, çünki ölkənin ilk demokratik Konstitusiyasının qəbul edilməsi də, öz mahiyyəti etibarilə tarixi hadisə olan və respublikanın neft sənayesinin inkişafında yeni dövr açan «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması da Azərbaycanın öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra mümkün olmuşdur. Bu müqavilə Azərbaycanın son dərəcə zəngin energetika ehtiyatlarına malik olduğunu nümayiş etdirməklə yanaşı, həm də Xəzər bölgəsindəki bütün dövlətlərin iqtisadi dirçəlişinə yol açmışdır.

1997-ci il noyabrın 12-də Respublika Sarayında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda xarici şirkətlərlə birgə işlənən neft yataqlarından ilkin neftin çıxarılması mənasibətilə təntənəli mərasim keçirilmişdir. Mərasimdə Azərbaycanın dövlət və hökumət

Tarix və onun problemləri, №3 2009

nümayəndələri ilə yanaşı xarici neft şirkətlərinin prezidentləri və digər rəsmi şəxslər də iştirak etmişdir. (11.1997.XI.12)

Təntənəli mərasimi açan Respublika Prezidenti Heydər Əliyev geniş nitq söyləyərək 1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycanda tarixi bir hadisənin baş verdiyini, dünyanın 7 ölkəsinə mənsub olan 11 böyük şirkətin bir araya gələrək konsorsium yaratdığını və keçən üç il müddətində proqram əsasında nəzərdə tutulmuş işlərin hamısının yerinə yetirildiyini, bütün icbari işlərin görülməsi nəticəsində «Çıraq» neft yatağında yaradılmış nəhəng platforma vasitəsilə ilkin neftin hasil olduğunu böyük fərəh və iftixar hissi ilə qeyd etmişdir.

Göründüyü kimi müqavilənin imzalanmasından keçən ilkin üç il müddətində ABƏŞ-in təşkilindən başlamış «Çıraq-1» neft yatağından ilkin neftin çıxarılmasına qədərki dövrdə böyük işlər görülmüşdü. Bu müddətdə sahilin 120 km-liyində yerləşən və suyun dərinliyi 120 metr olan yerdə nəhəng və ən yüksək standartlara uyğun olan «Çıraq-1» platforması quraşdırılmış, 3 min metr dərinlikdə bir quyu qazılmış və həmin quyudan noyabrın 12-də ilkin neftin hasilatına başlanmışdır.

Platforma ilə yanaşı çıxarılan neftin dərhal ixrac olunması üçün bütün maddi-texniki baza yaradılmışdı. Belə ki, yataqdan Neft Daşlarındakı 48 km uzunluğunda 16 düyümlük qaz kəmərinin və yenə də yataqdan Sənqəçaldakı qəbul terminalına qədər çəkilmiş 176 km uzunluğunda 24 düyümlük neft kəmərinin tikintisi başa çatmışdır. (11.1997.XI.12)

Bunlardan əlavə, tikintisi başa çatdırılmış və ümumi gücü 64000 barrel (101740 ton) olan Sənqəçal terminalında iri neft çənləri, avtomatlaşdırılmış idarəetmə qurğuları, təhlükəsizlik texnikası vasitələri quraşdırılmışdır.

İlkin neftin ixrac edilməsi üçün tikilməsi planlaşdırılmış iki neft kəməridən Şimal istiqamətində – Rusiya ərazisindən Qara dənizin Novorossiysk limanına qədər çəkilməsi nəzərdə tutulan birinci neft kəməri böyük çətinliklərdən sonra işə başlamış və 1997-ci il oktyabrın 25-də konsorsiuma aid olan yataqlardan neft hasil olunanadək Azərbaycan nefti şərti diametri 720 mm olan Bakı-Qrozni neft kəməri vasitəsilə Novorossiysk istiqamətində nəql edilməyə başlanmışdır. (12.1997.XI.14) «Çıraq» yatağından çıxarılan neft isə həmin boru ilə (Bakı-Qrozni-Novorossiysk) 1998-ci ilin fevral ayında Novorossiysk limanına çatdırıldı.

Görülən bu işlər dünyanın bir çox şirkətlərini Azərbaycana gətirib çıxarıbdır, onlar burada fəaliyyət göstərirlər. Belə ki, «Əsrin müqaviləsi» üzrə proqramın həyata keçirilməsi üçün dünyanın ayrı-ayrı ölkələrindən cəlb olunmuş 400-dən artıq şirkət iştirak edir. Sevindirici haldır ki, müştərək iş görən bu şirkətlərin içərisində 72 müəssisə Azərbaycan Respublikasının sənaye və yaxud tikinti müəssisələridir. ABƏŞ və onun podratçıları 3000 nəfər Azərbaycan vətəndaşını da işlə təmin etmişdir. (2.26)

Diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri də odur ki, bu işlərin həyata keçirilməsində xaricdən cəlb olunan yüksək dərəcəli mütəxəssislərin sayı get-gedə azalır, Azərbaycan Respublikasının özündən olan mütəxəssislərin sayı isə çoxalır. Əlbəttə, bu da çox təbii bir haldır ki, çünki Azərbaycan neft sənayesi sahəsində böyük elmi-texniki potensiala malikdir.

«Əsrin müqaviləsi» üzrə «Çıraq-1» platformasından ilkin neftin istehsalı ilə əlaqədar 1997-ci ilin noyabrın 12-də keçirilmiş təntənəli iclasda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənabları müstəqilliyimizin əhəmiyyəti və əbədiliyindən danışaraq, bir daha dünyaya bəyan etmişdir: «1994-cü ilin sentyabr ayında biz ilk böyük neft müqaviləsini imzalayarkən dünyaya nümayiş etdirdik ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir və müstəqil dövlət kimi öz təbii sərvətlərinin sahibi olaraq onlardan istifadə edilməsi haqqında qərarlar qəbul edir. Üç il keçəndən sonra biz bir daha təsdiq edirik

Tarix və onun problemləri, №3 2009

ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi dönməzdir, əbədi-dir və biz artıq bu müstəqilliyimizin gözəl bəhrələrini görürük.

Bizim bu gün gördüyümüz işlər XXI əsr, gələcək nəsillər üçün görülən işlərdir. Biz bu gün ilkin neftin alınmasını bayram edirik. Gələn il «Çıraq» neft yatağından 2 milyon ton neft çıxarılaçaqdır. Ancaq bir neçə ildən sonra 5-6 milyon ton, 5-6 ildən sonra 40-50 milyon ton neft hasil olunacaqdır. Ondan sonra daha çox neft çıxarılaçaqdır. Demək, XXI əsrdə Azərbaycanın iqtisadiyyatı bu neft sənayesi vasitəsilə yüksələcək və dirçələcəkdir.» (15.1997.XI.14)

Beləliklə, bütün bu görülən işlər, əldə edilən nailiyyətlər yalnız və yalnız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qazanılmasından sonra mümkün olmuşdur və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin uzaqgörənliyinin nəticəsidir.

1994-cü ildən indiyədək 33 xarici şirkətlə 28 neft-qaz müqaviləsi imzalanmışdır. Bu müqavilələr ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinin, habelə sosial infrastruktur obyektlərinin inkişafına əsaslı təkan vermişdir.

2006-cı ildə Azərbaycanda 32 milyon ton neft çıxarılmışdır ki, bu da ölkəmizin neft sənayesi tarixində rekord nəticə hesab olunur.

Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin istifadəyə verilməsi və onun artıq dünya iqtisadiyyatının vacib bir hissəsinə, Avropanın enerji təhlükəsizliyi sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrildiyi, onun coğrafi-siyasi əhəmiyyəti indi bütün dünyada etiraf olunur. BTC-nin istifadəyə verilməsi barəsində bəziləri üçün əfsanə kimi görünən iş artıq realığa çevrilmişdir.

2005-ci ilin mayın 25-də BTC-nin Azərbaycan hissəsinin açılışı olmuş, avqustun 10-da neft Gürcüstan sərhəddinə çatmış, noyabrın 18-də türkiyənin ərazisinə daxil olmuşdur. Kəmərin Gürcüstan hissəsi 2005-ci ilin oktyabrında istifadəyə verilmiş, 2006-cı ilin mayın 28-də BTC ilə axan neft Ceyhan limanına çatmışdır. İlk tanker Azərbaycan nefti 2006-cı il iyunun 4-də Ceyhan dəniz limanından dünya bazarına yola salınmışdır.

2007-ci il sentyabrın 1-nə olan məlumata görə ilin əvvəllərindən BTC kəmərinə 18 milyon 864 min ton neft vurulmuşdur, Ceyhan limanından dünya bazarlarına 18 milyon 922 min ton neft göndərilmişdir. Ümumiyyətlə, istifadəyə verildiyi gündən bəri isə BTC vasitəsilə 28 milyon 133 min ton neft nəql olunmuşdur ki, bunun da 26,6 milyon tonu dünya bazarlarına yola salınmışdır. (Bax: 16.2007.IX.20)

2008-ci ilin oktyabr ayı ərzində H.Əliyev adına BTC əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə 1 (bir) milyon 999 min 919 ton Azərbaycan nefti nəql olunub. Həmin ilin on ayı ərzində kəmərlə 28 milyon 167 min 838 ton neft ötürülüb. Ümumiyyətlə, kəmərin istifadəyə verilən gündən 2008-ci ilin noyabr ayının 1-dək BTC-yə 65 milyon 831 min 483 ton neft vurulub. 2008-ci ilin yanvar-oktyabr aylarında Ceyhan limanından dünya bazarlarına çıxarılan Azərbaycan nefti 268 tanker təşkil edib. Kəmərin istifadəyə verildəndən 2008-ci ilin noyabr ayının 1-dək Ceyhan limanından 607 tanker vasitəsilə 63 milyon 870 min 801 ton Azərbaycan nefti dünya bazarlarına çıxarılb. (14.2008.XI.16)

BTC kəməri Mərkəzi Asiyada neftinin də dünya bazarlarına çıxarılmasına imkan verir. Belə ki, 2007-ci ilin avqustunda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Qazaxıstana rəsmi səfəri çərçivəsində ARDNŞ və Qazaxıstanın dövlət şirkəti olan «KazMinayQaz» arasında iki sənəd – neft-qaz sahəsində strateji əməkdaşlığa dair saziş və Transxəzər layihəsinin gerçəkləşdirilməsi haqda birgə memorandum imzalanmışdır. Bununla da Azərbaycan təkcə neft ixracatçısı kimi deyil, həm də tranzit ölkə kimi dünyadakı mövqelərini möhkəmləndirəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. H.Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 3-cü cild, B., 1998, s.145
2. H.Əliyev. Azərbaycan nefti dünya siyasətində. Birinci kitab, B., 1997, s.26
3. Əsrin müqaviləsi-10. Azərbaycan böyük inkişaf yollarında. B., 2004, s.85-86
4. «Azərbaycan» qəzeti, 21 sentyabr 1994, s.2
5. «Azərbaycan» qəzeti, 21 sentyabr 1999, s.1
6. «Azərbaycan» qəzeti, 23 sentyabr 1994, s.1
7. «Azərbaycan» qəzeti, 22 oktyabr 1994, s.2
8. «Azərbaycan» qəzeti, 11 oktyabr 1996, s.1
9. «Azərbaycan» qəzeti, 12 oktyabr 1996, s.1
10. «Azərbaycan» qəzeti, 15 oktyabr 1996, s.2
11. «Azərbaycan» qəzeti, 12 noyabr 1997, s.2
12. «Azərbaycan» qəzeti, 14 noyabr 1997, s.2
13. «Azərbaycan» qəzeti, 15 noyabr 1997, s.1
14. «Azərbaycan» qəzeti, 16 noyabr 2008, s.2
15. «Xalq» qəzeti, 14 noyabr 1997, s.1
16. «Xalq» qəzeti, 20 sentyabr 2007, s.2
17. «Dirçəliş-XXI əsr» jurnalı, №59, 2003, s.73

РАУФ ГАСАНОВ

доцент Бакинского Государственного Университета

СИМВОЛ НЕЗАВИСИМОСТИ-НОВАЯ НЕФТЯНАЯ СТРАТЕГИЯ

В статье на основе богатого фактического материала раскрыта роль и значение контракта, подписанного 20-го сентября 1994 года, который сыграл важную роль в укреплении независимости Азербайджана.

Автор попытался всесторонне исследовать роль всеобщего национального вождя Гейдара Алиева как в подготовке, так и в заключении этого контракта.

Статья глубоко анализирует судьбоносность этого контракта и оценивает его с точки зрения сегодняшнего дня.

RAUF HASANOV

assistant professor of Baku State University

THE SYMBOL OF INDEPENDENCE IS THE NEW OIL STRATEGY

In the paper on the basis of a reach factual material there are revealed the role and importance of the contract signed on the 20th of September, 1994 which has played an important role in the strengthening of the independence of Azerbaijan.

The author has tried to profoundly investigate the role of the common national leader Heydar Aliyev both in the preparation and signing of this contract.

The paper profoundly analyzes the great importance of this contract ("the contract of the century") and estimates it from the point of view of today's conditions.

Rəyçilər: t.e.n.A.A.Rzayev, t.e.d.Q.Ə.Əliyev.

BDU-nun Tarix fakültəsi «Azərbaycan tarixi» (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının 06 yanvar 2009-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №06).